

ISLAMSKI VRT NA TLU EUROPE KAO PRELUDIJ

Bruno Milić

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 18. ožujka 1994.

Sažetak

Nakon raspada Rimskog carstva i razaranja svekolike antičke kulturne baštine razoreni su i netragom nestali i svi klasični rimski vrtovi. Prodorom Arapa na Pirenejski poluotok i jug Italije u 8. odnosno 9. st. u tim se područjima srednjovjekovne Europe razvila raskošna kultura vrtova, prva nakon antike, a bila je sinteza klasičnog reda i jasnoće te orijentalne bujne dekorativnosti. Iz te su epohe ostala značajna ostvarenja koja i danas žive punim kontinuitetom. Iako pripadaju drugom kulturnom krugu, autor je smatrao da je razložno prikaz razvoja europskog vrta započeti upravo islamskim vrtom jer je on svojevrstan preludij - predigra svemu onome što se dogodilo u doba renesanse.

Nakon raspada Rimskog Carstva Europa je pod stalnim invazijama sve dublje tonula u sumrak ranoga srednjeg vijeka. Raskošne rimske palače, carski dvorovi, gradske vile i vile rustike, zajedno sa svojim vrtovima, nestale su pod ruševinama. Istodobno s tim rezidencijalnim zdanjima nestali su i monumentalni sklopovi hramova, svetišta, terme, borilišta i lječilišta, a s njima i svi javni vrtovi i parkovi antike. No dok su tragovi građene arhitekture ostali najvećim dijelom očuvani, neki samo u arheološkim ruševinama, vrtna je arhitektura nestala bez ostataka; toliko je temeljito iskorijenjena da je bogata antička vrtna umjetnost izbrisana iz povijesne memorije sve do vremena renesanse i baroka. Kontinuitet urbanizma i arhitekture, koliko god su razaranja bila teška, nije prekinut tijekom cijeloga srednjeg vijeka. No o vrtovima antike nisu ostale ni zabilješke, a kamoli živi ostaci ili vidljivi tragovi koji bi mogli biti poticajni za graditelje novoga europskog vrta.

U takvim okolnostima prodor Arapa na krajnje zapadne i južne dijelove Europe početkom 8. st. te bogata kultura orijentalnog vrta koju donose iz daleke Perzije čini jedinstvenu povijesnu epizodu, iznimnu i osebujnu po svojim idejnim, kulturnim i likovnim porukama. Ta je "epizoda" na Pirenejskom poluotoku trajala više od šest stoljeća i ostavila je žive ostatke svojih otvaranja koja su, unatoč svim razaranjima, djelomice očuvana do danas. No ostala je zaista samo epizoda jer su u kulturnoj povijesti Europe veličanstveni vrtovi islamske Granade, Seville, Cordobe ili Palerma bili i ostali nepoznanica sve do novijih stoljeća.¹ Međutim, nisu samo maurski i saracenski vrtovi ostali izvan dosega europske kulture. Velika islamska sinteza perzijske, bizantske i antičke kulturne baštine i sva značajna dostignuća u području filozofije, znanosti i umjetnosti te općega gospodarskog i društvenog napretka mimoišli su kršćansku Europu i sve do kraja srednjeg vijeka bili joj nedostupni.

Hispansko-maurski i sikulsko-saracenski vrtovi egzotična su kulturno-povijesna epizoda, prva nakon antike. No to nisu samo prva ostvarenja nove vrtne umjetnosti na tlu Europe, oni su *jedini i još uvijek živi* svjedoci kulture kojoj tadašnji kršćanski svijet nije bio dorastao. Upravo je zbog te baštine i njezinih svedočanstava prikaz europske vrtne umjetnosti razložno započeti islamskim vrtom, iako on nije bitno utjecao na njezin cjelokupni razvoj. Taj vrt što pripada sasvim drugom kulturnom krugu ipak je svojevrsna predigra - PRELUDIJ za veliku simfoniju koja će početi s renesansom.

ŠPANJOLSKA

Osamdesetak godina nakon Muhamedove objave, Arapi 711. g. u silovitom naletu prodiru preko sjeverne Afrike na Pirenejski poluotok i ruše vizigotsko-hispansko kraljevstvo.² Njihova nezadrživa najezda prema središnjoj Europi zaustavljena je tek bitkom kod Poitiersa 732. g. Od tada je Španjolska arapski emirat, a doskora i samostalan, o Bagadau neovisan kalifat sa središtem u Cordobi. Tijekom idućih pet stoljeća Španjolska - islamski *El Andaluz* - doživjet će blistavo razdoblje svog razvoja te postati kulturno i gospodarski neusporedivo najnaprednija zemlja tadanje Europe.

Prenoseći poljodjelska i agrotehnička iskustva iz starih rimskih žitnica Egipta i Mauretanije, Arapi su planskim sustavima umjetnog navodnjavanja i brižljivom obradom zemlje aktivirali neplodna tla te uveli nove, Europi nepoznate kulture pamuka, riže, šećerne trske i raznovrsnoga tropskog i suptropskog voća. Na bogatoj poljoprivrednoj osnovi zasniva se nagli procvat svih vrsta obrta, napose trgovine, čiji putovi preko Afrike sežu daleko na istok, u sve dijelove velikoga islamskog imperija.

Zahvaljujući gospodarskom razvoju, maurska³ Hispanija postaje također jedna od najvažnijih kulturnih regija islamskog svijeta. U

Toledu, Malagi, Seville, a napose u Cordobi, tijekom 10. do 13. st. žive i djeluju najpoznatiji orijentalni filozofi, znanstvenici, pjesnici i glazbenici tog vremena.⁴ Na tom je području procvatilo bogato perzijsko iskustvo u svim granama likovnih umjetnosti, od arhitekture i vrtne umjetnosti do umjetničke obrade metala, keramike, porculana, tekstila itd.

Raspad cordopskog kalifata na nekoliko samostalnih emirata sredinom 11. st. početak je kraja islamske vladavine. Staro vizigotsko plemstvo u Asturiji, na sjeveru Španjolske, započinje kršćansku rekonkvistu, a maurski se El Andaluz tijekom iduća tri stoljeća postupno svodi na krajnji jug, današnju Andaluziju. No intelektualna i umjetnička vitalnost nije jenjavala. Naprotiv, posljednje razdoblje islama na španjolskom tlu istodobno je razdoblje najraskošnijeg procvata maursko-hispanске kulture. Granada preuzima vodstvo i postaje središte države koju suvreмени putopisci i kroničari opisuju kao čarobnu zemlju iz tisuću i jedne noći. U toj posljednjoj prijestolnici maurskih vladara ostali su očuvani kompleksi kraljevskih palača i vrtova kao rječiti svjedoci jedne profinjene i pomalo dekadentne kulture neposredno prije njezina kraja.

Suptilna u svojoj raskoši, lepršavo krhka umjetnost Granade vremenski se podudara s procvatom gotičke umjetnosti u susjednoj Francuskoj. Tako blizu jedan drugome, ta su dva svijeta kroz sva stoljeća ostala neprijateljski međusobno nepoznata. Dvije najveće kulture srednjega vijeka naprosto su se mimošle! Jedna na putu blistavog uspona koji će tijekom renesanse doskora obasjati cijelu Europu, a druga na nezadrživom silasku.

Kršćanska rekonkvista Španjolske nemilosrdnom je fanatičnošću razorila gotovo sve što je nosilo maurska obilježja. No sedam stoljeća islamske političke i kulturne prevlasti ostavilo je toliko snažne tragove da nisu mogli biti izbrisani ni masovnim progonima, ni bezumnim razaranja. Ti su tragovi preživjeli u stilu *mudejar*⁵, a naći će se u renesansnoj, poglavito baroknoj (i kolonijalnoj!) umjetnosti Španjolske (v. Lj. Babić). Oni su i danas vidljivi u azulejosima prekrivenim dvorištima i kućnim vrtovima Cordobe i Toleda te u brojnim *patiosima* Malage, Seville i ostalih gradova Andaluzije.

Osnovna likovna koncepcija islamskog vrta što ga Arapi donose na Pirenejski poluotok temelji se na sintezi dviju suprotnih tendencija. Karakterizira ga orijentalno bogatstvo motiva i težnja prema bujnoj dekorativnosti, te klasična preglednost i jasnoća opće kompozicije.

U taj opći koncept što ga je već Perzija bogato razradila Arapi unose gotovo fanatičnu idolatriju vode i zelenila kao svojevršno genetičko naslijeđe svojih nomadskih predaka. Voda kao neprocjenjiva dragocjenost i sinonim života u pustinskoj pradomovini u arapskoj kulturi, više nego u svim dotadašnjim i kasnijim povijesnim razdobljima postaje dio svakidašnjeg života i svakoga religijskog obreda. Ona je sastavni dio svakoga većeg arhitektonskog ansambla, središnji motiv

svake vrtne kompozicije. Voda se u njoj pojavljuje u prostranim bazenima, fontanama i brojnim vodoskocima ili se uz tihi žubor pretače iz jedne plitke školjke u drugu kanalima od terakote, pocaklene keramike, fajanse i porculana.

Naravno, biljni je materijal islamskog vrta u Španjolskoj tipično sredozemni. Čine ga čempresi, magnolije, mirte, naranče, limuni, oleandri, bademi i, naravno, palme. Manje se bilje sadi u cvjetne bazene ili slaže u dekorativne nizove vaza. Kao u svim stilskim epohama na Sredozemlju, uporaba cvijeća je ograničena i najčešće se svodi samo na lončanice. No pritom od svih pojedinosti ne treba smetnuti s uma gotovo nagonско štovanje zelenila kojim su se okruživali potomci pustinjaških beduina.

Religija će tom iskonskom nagonu za vodom i biljkom dati mitsko i idejno obličje. Sugestivni prikazi vrtova blaženstva, kakve vjericima obećavaju svete knjige, nadahnule su graditelje vrtova, i obrnuto: ostvareni su vrtovi pretvarali religiozne legende u stvarnost; tako su se mašta i realnost u umjetnosti islamskog vrta ispreplele u nerazdvojivu cjelinu.⁶ Tome treba dodati i činjenicu da je islam branio prikazivanje ljudskoga i životinjskog lika, pa se kreativnost arapskog umjetnika (u koliko se nije kretala u granicama geometrijske apstrakcije) usmjeravala prema motivima biljnog svijeta. Ako maursko-hispanska kuća nije imala vrta, u intimi njezina patia i unutarnjim prostorima stana zidove, podove i stropove ispunjavala je biljna ornamentika, azulejosa, arabeski i vezenih cvjetnih ćilima.

Sunčano podneblje Mediterana sa žarkim i suhim ljetnim vrućinama odredilo je još iz pradavnih vremena način stanovanja oko unutarnjih sjenovitih dvorišta. Maurski patio samo je jedna od svakako najraskošnija varijanta takvoga intimnog središnjeg prostora oko kojega se smještaju sve ostale prostorije kuće ili stana. Taj će patio unutar strogih arhitektonskih okvira i vrlo često skromnih dimenzija svojim oblikovanjem i posebnim vrtnim ugođajem postati simbolom maursko-hispanske kulture stanovanja.

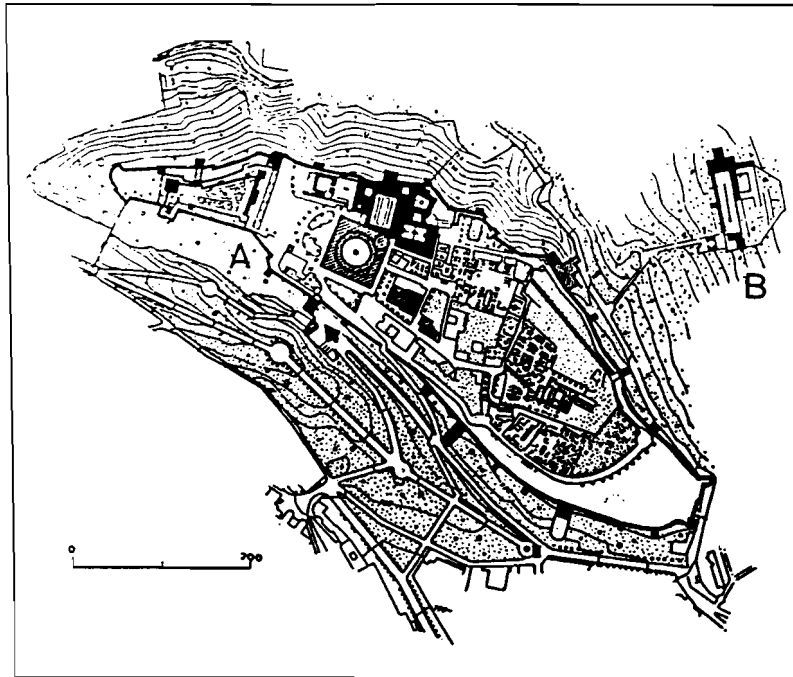
No i u monumentalnoj arhitekturi velikaških palača i dvorova patio je nezaobilazan prostor brižljivoga likovnog i hortikulturnog oblikovanja. Naime, patio se, zajedno s vrtnom i građenom arhitekturom, maštovito povezuje u slobodnu, variranu i nedjeljivu cjelinu, čiji su svi dijelovi dostupni diskretnim i nesimetrično položenim prolazima. Na taj je način svaki prostor za sebe zatvoren, uz jasno izraženu fizionomiju i ugođaj kojima se razlikuje od ostalih prostora.

Vrtna umjetnost islama u Španjolskoj, kako se može zaključiti iz sačuvanih primjera u Granadi i Sevilli, nije imala one monumentalne raskoši i razmetljivog bogatstva vrtova Perzije ili Kašmira, o kojima će Europa prvi put čuti u vrijeme križarskih ratova, a upoznati ih i proučiti tek u 19. i 20. stoljeću. Kao i ostala likovna ostvarenja posljednje faze maurske vlasti, ti se vrtovi u svom skromnom mjerilu odlikuju dostojan-

stvenom jednostavnošću i profinjenom intimom te bogatstvom ukrasnih detalja. Kada je u 13. st. izrađena Alhamra kao tvrđava i rezidencija zadnjih maurskih sultana i emira, vrijeme velikih graditeljskih ostvarenja, poput kraljevskog kompleksa palača i vrtova *Medina Azahara* pokraj Cordobe, već je davno bilo prošlo. No upravo je u zatvorenim i skućenim prostorima Alhambre i u njezinim vrtovima tijekom 14. i 15. st. maursko-hispanska umjetnost, uprkos svim ograničenjima, odživjela najviše domete svoje 700-godišnje povijesti.

Slika 1.

KOMPLEKS ALCASARA - sultanske tvrđave u Granadi s monumentalnom ALHAMBROM (A) i ljetnom rezidencijom GENERALIFE (B). Tvrđava što se visoko uzdigla iznad grada i rijeke Daro opasana je snažnim zidinama i brojnim kulama. Najistaknutiji zapadni dio zauzima vojna utvrda - kasarna ALCASABA. Na crtežu su se uz posebno istaknute građevine iz maurskih vremena (crno) našle i one kasnije (iscrtkano), među kojima je osobito nametljiv renesansni Palatio kralja Karla V.

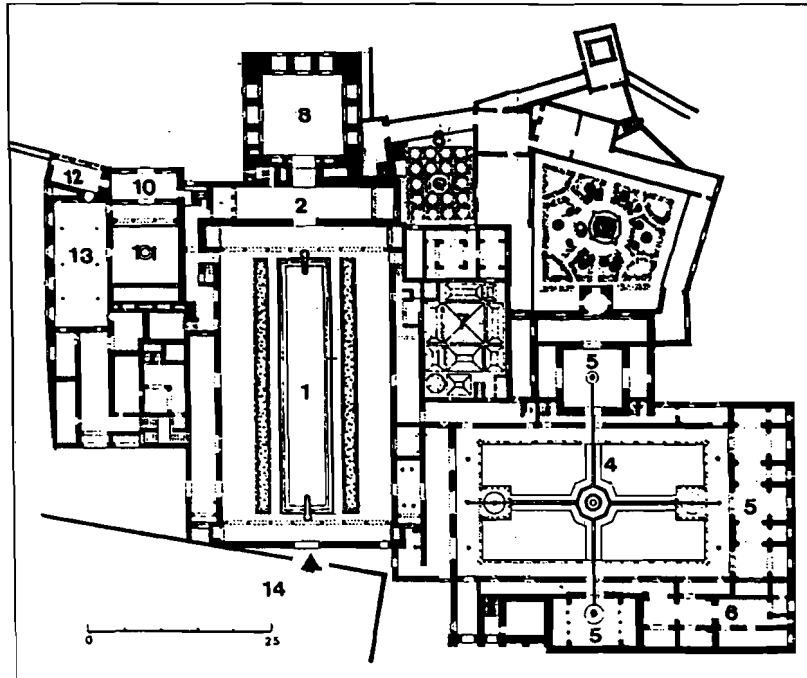

Alhambru i njezine vrtove treba doživjeti u širokom krajoliku Granade kao jedinstvenu akropolu u plodnoj ravnici "Vega", okruženu moćnim obrisima Sierra Nevade na jugu. Sve su padine brijega na kojemu je izgrađena (nekada prošireni kraljevski vrtovi) pokrivene bujnim mediteranskim bosketima i kao javni perivoji čine njezin nerazdvojni okoliš. Voda, koja je posebna čarolija Alhambre, Generalife i svih vrtova Granade, dovedena je sa Sierra Nevade čiji su vrhunci (3392 m!) tijekom cijele godine, i ljeti i zimi, pokriveni snijegom.⁷

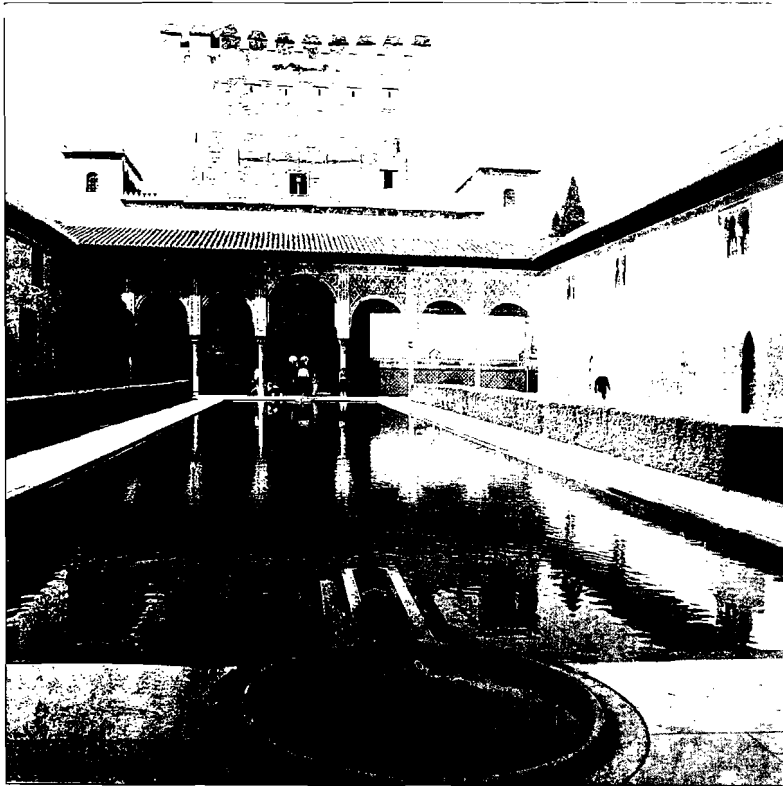
Slika 2.

ALHAMBRA (prema arapski *Kelat al Hambra - Crveni dvor*) jedinstveni je konglomerat suptilno oblikovane arhitekture, vrtova i brojnih dvorišta - *patios*. Dominantan prostor je pravokutno *dvorište mirta* (1) kao otvorena svečana dvorana s izduženim plitkim bazenom (vel. 37x23 m) u sredini, obrubljena dvama nizovima rezane mirte. U osi bazena, u njegovoj mirnoj vodi, zrcali se čipkasti ulazni trijem *dvorane de la Barca* (2). Robustna *kula De Comares* (3) u prizemlju ima *dvoranu ambasadora* za svečan prijeme.

Na desnoj strani nalazi se poznato *dvorište lavova* (*Patio de las Leones*) (4) kao središnji prostor sultanske rezidencije. Taj je raskošno oblikovani patio uokviren arabesknim trijemom sa 120 krhkih stupova, jednom velikom i šest manjih fontana, remek-djelo islamske arhitekture. Iz fontane lavova izlaze četiri vodena kanala urezana u pod, koja završavaju manjim fontanama u intimnim prostorima dvora (4, 5, 6). Na njih se nadovezuje veliko dvorsko kupalište (7), dvorište s rešetkom - *Patio de la Reja* (8) i raskošni vrt *Daraxa* (9). Na lijevoj, zapadnoj strani kompleksa nalaze se zlatna dvorana (10), *patio Cuarto Dorado* (11), mala bogomolja (12), i *dvorana Mexuar* (13) s pripadajućim prostorima za administraciju. Brojem (14) označen je položaj glomaznog renesansnog *Palatia* što je izgrađen za kralja Karla V.

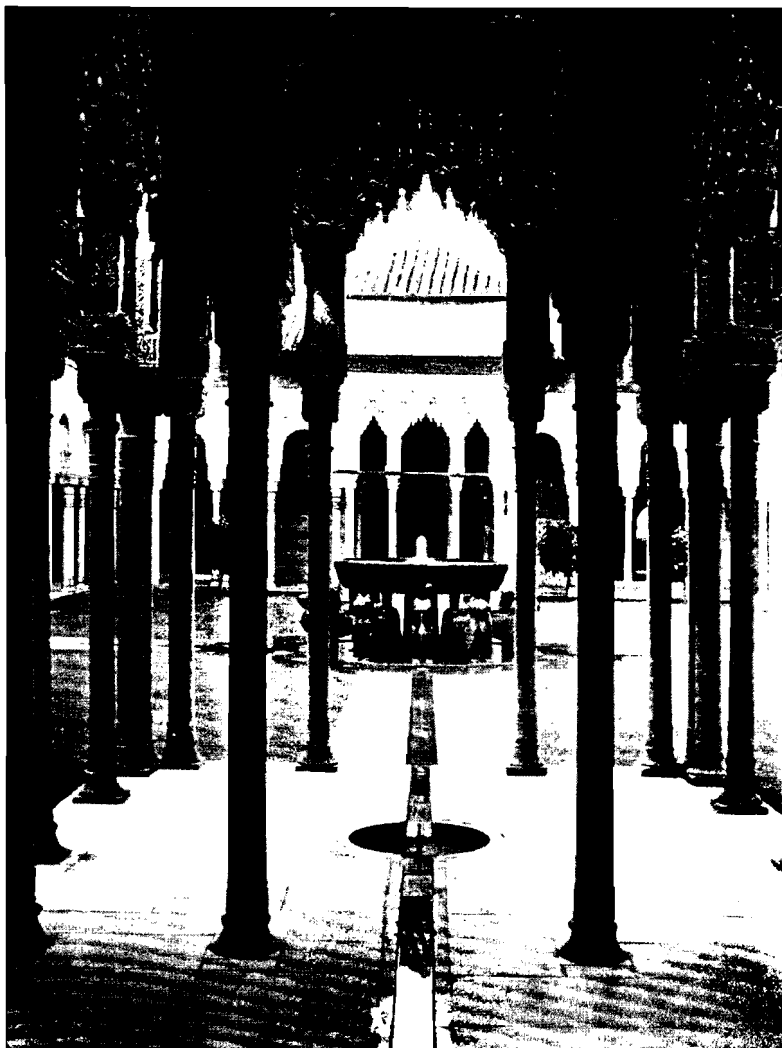

Slika 3.
DVORIŠTE MIRTA (*Patio de los Arrayanes*) - pogled preko središnjeg bazena na arabeski trijem *de la Barka* i kulu *Comares*. Taj četverokutni prostor, određen krajnje šturom arhitekturom, mirnim zrcalom vode s dvije fontane i dvije živice mirta jednostavan je u svojoj nenametljivoj i jednostavnoj no snažno izraženoj monumentalnosti.

Slika 4.

DVORIŠTE LAVOVA kao središnji prostor sultanske rezidencije naglašeno je raskošno, no istodobno dostojanstveno intimno. Na prvi pogled kao da i nema veze s vrtom umjetrišću. No gusti snopovi vitkih stupova, svodovi i srpoliki lukovi s čipkama stalaktita i raskošnim draperijama arabeski doimlju se kao geometrizirana priroda, odnosno orijentalnom maštom i građevnim materijalom oblikovan vrt u kojemu, zapravo, zelenilu i nema mjesta. Dvorište lavova najbolje potvrđuje tezu da je islamska arhitektura koncipirana kao stilizacija biljne vegetacije. Ovaj biser maursko-hispanske arhitekture, jedinstven na tlu Europe, svakom pojedinošću živo dočarava iluziju o fabuloznom svijetu "tisuću i jedne noći".⁸

Slika 5.

MOTIV IZ VRTA DARAXA (*Patio Lindaraja*). Fotografija može prikazati samo djelić raskošnoga maurskog vrta s fontanom u sredini

Slika 6.

PATIO DE LAS DAMAS nastavlja se danas kao otvoreni vrt na *patio della Daraxa*. Vidljiva je ista suzdržana jednostavnost kompozicije te potpuno suglasje vode, zelenila i arhitekture

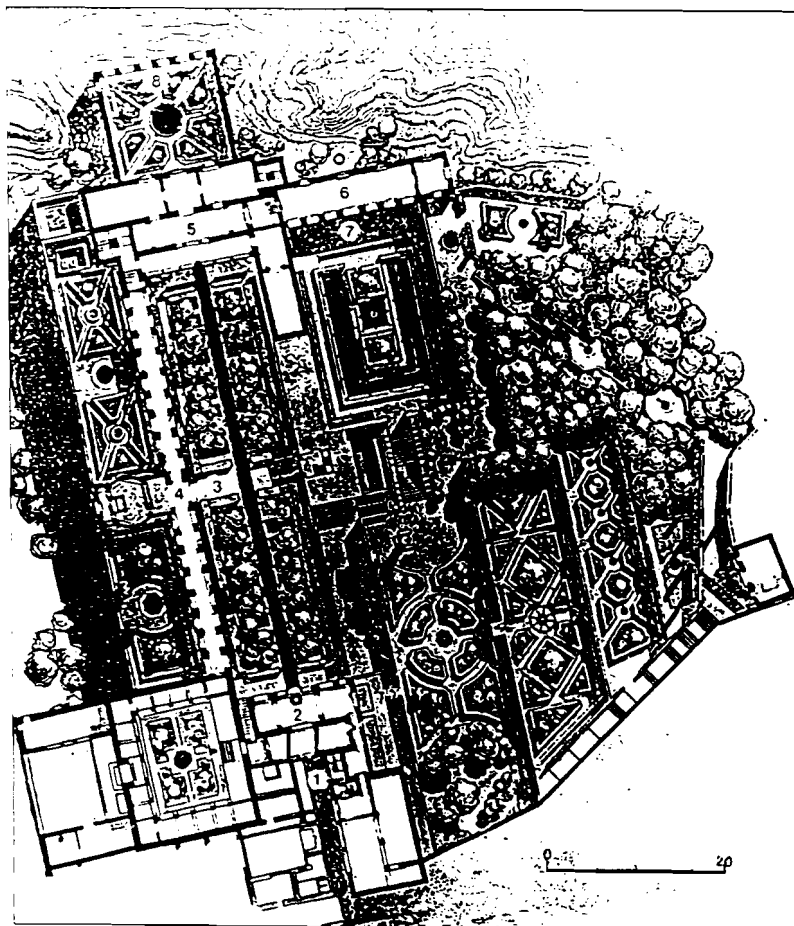

Slika 7.

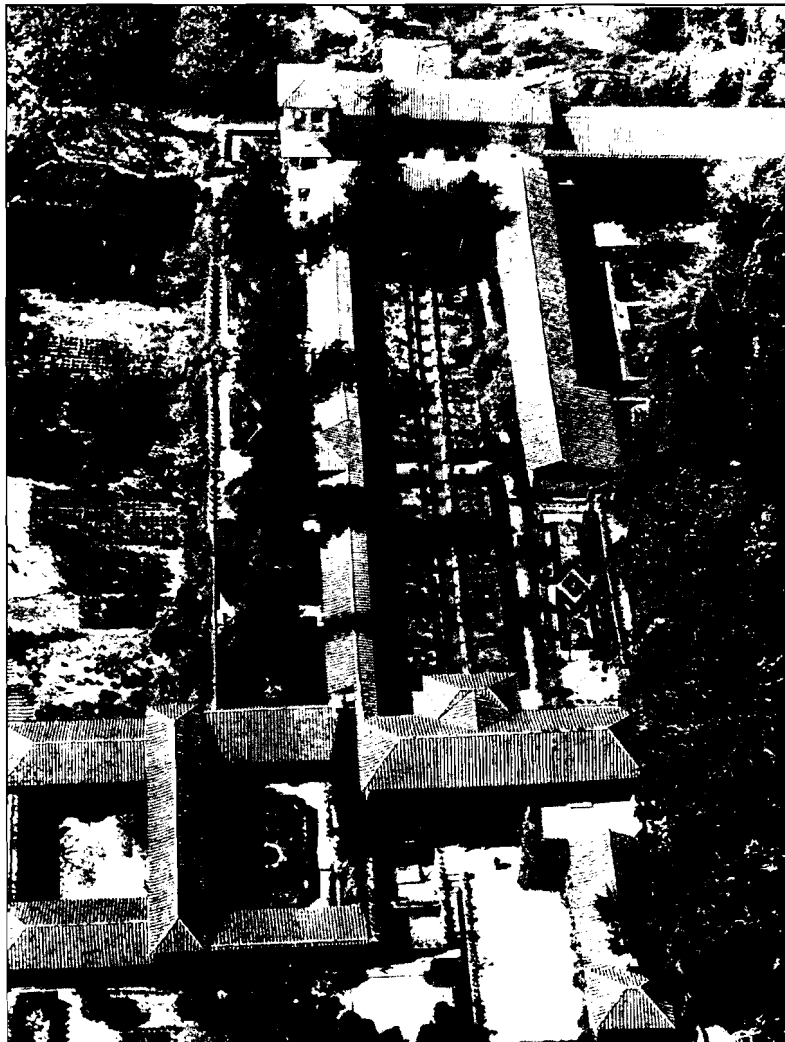
GENERALIFE - plan perivoja prema G. Gromortu. Kao sultanova ljetna rezidencija taj je intimni i graciozni vrtnoarhitektonski ansambl smješten na sjeverozapadnoj padini brijega, izložen svježim zračnim strujama s okolnih planinskih vrhova. Začudna je njegova skromna dimenzija (samo oko 0,6 ha) uz istodobno bogatstvo ambijenata i raznolikost hortikulturnih ugođaja.

Prilaz (1) vodi alejom čempresa i cvjetnih oleandara kroz ulazni paviljon (2) u *patio de la Acequia* (3) - izduženi prijemni prostor (približne vel. 50x13 m) atraktivno oblikovani s podnim bazenom te dvoredom vodoskoka. Taj prostor u raskošnom zelenilu sa zapadne je strane omeđen sjenovitim trijemom (4) te stambenim zgradama sa sjeverne (5), a djelomice i s istočne strane, na koju se nadovezuju terasasti vrtovi intimnog dijela rezidencije (6). Izniman je doživljaj skroviti *Patio sultanije* (7) s potkovastim bazenom i fontanom u sredini, sve u bujnom rafinirano odabranom zelenilu. S nekolicine vidikovaca - *mirador* (8) pružaju se pogledi na grad i rijeku Daro te na bližu i dalju okolicu.

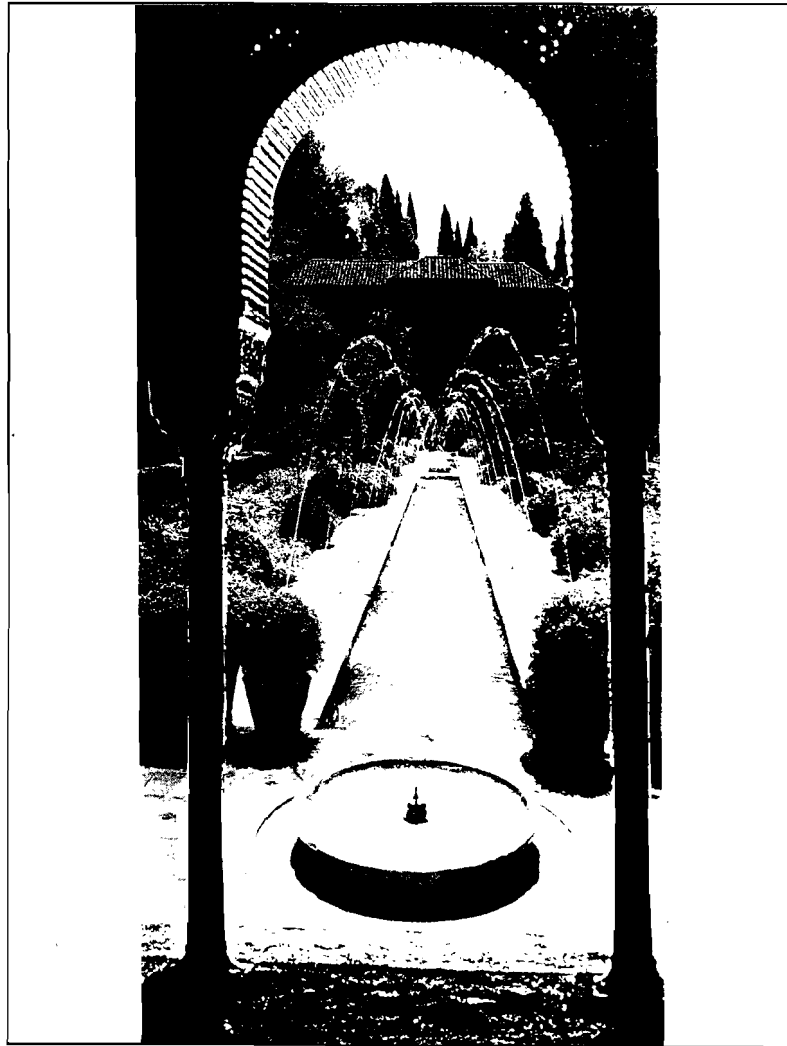
Kompleks Generalife izgrađen je 1319. g., tj. stotinjak godina nakon Alhambre.

Slika 8.
GENERALIFE. Snimka iz zraka prikazuje ulazni dio i *patio de la Acequia*.

Slika 9.
PATIO DE LA ACEUIA - pogled prema ulazu

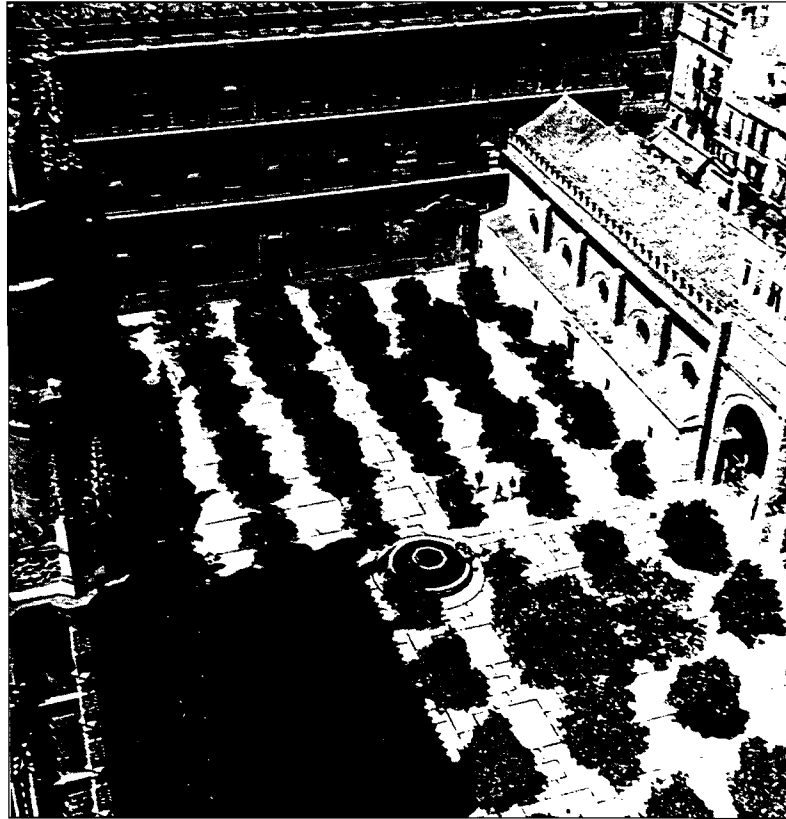

Slika 10.
Pogled na PATIO ČEMPRESA SULTANIJE

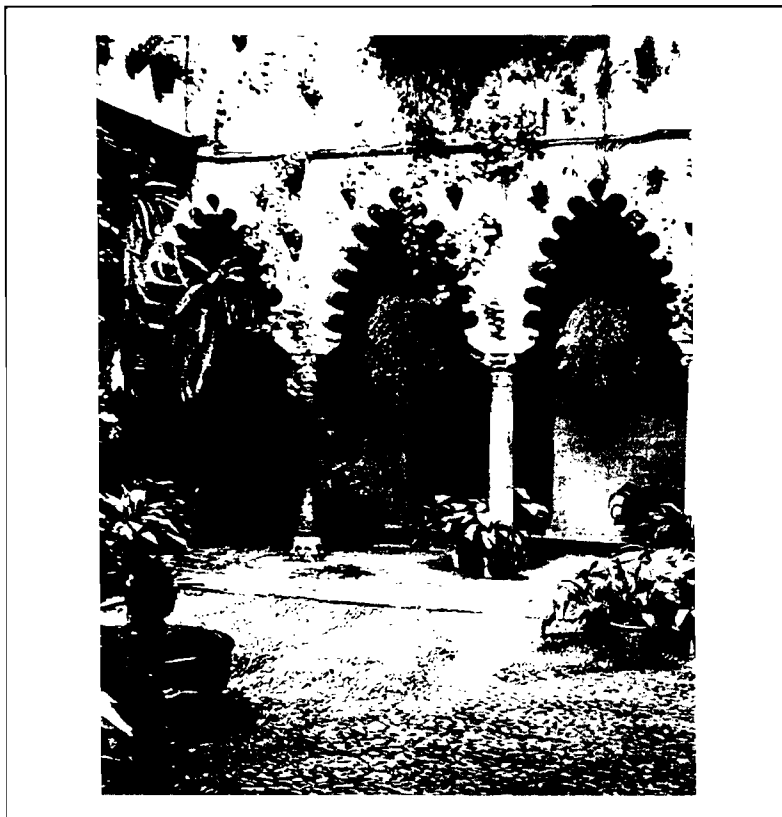
Slika 11.

PATIO DE LOS NARANJOS u Sevilli posljednji je ostatak ritualnog predvorja negdašnje velike mošeje. Slično predvorje s redovima naranača očuvano je uz poznatu *Mezqitu* u Cordobi

Slika 12.

Dvorište starog kupališta kakvih je u maurskoj Cordobi bilo više od 300. Takva cvjetnim lončanicama ukrašena dvorišta - *patios* u starim gradskim predjelima Andaluzije davni su svjedoci stare orijentalne kulture stanovanja i lijepog vrtlarstva.

JUŽNA ITALIJA

Vrtna umjetnost islama što je cvjetala na Siciliji i na jugu srednjovjekovne Italije ostavila je znatno manje materijalnih dokaza svog postojanja. Njezini su fragmenti vidljivi još samo na krajnjem zapadnom vrhu Sicilije i neznatno oko Napulja. Saracenska prevlast na tim područjima bila je kraćeg vijeka od maurske u Španjolskoj: trajala je samo 200 godina. No kada su 1061. g. Siciliju zauzeli Normani, islamska je umjetnost vrtova i dalje cvjetala. Normanski vladari, koje neki kršćanski zapisi, ne bez razloga, nazivaju pokrštenim sultanima nastavljaju djelo svojih prethodnika. Njihova kraljevska palača u Palermu, koja i danas nosi ime *Palazzo dei Normanni*, veliki je kompleks raskošnih građevina i vrtova. Opasana je zidinama i kulama, a građena je u istom duhu kao i Alhambra. Pod političkim vodstvom Normana Sicilija je tijekom 11. i 12. st.

bila mjesto susreta i prožimanja nekoliko civilizacijskih slojeva: grčko-rimske klasike, Bizanta, islama i katoličkog kršćanstva. Na tom je prostoru nastala osebujna arapsko-normanska stilsko-simbioza u svim granama umjetnosti, a specifični je izraz napose našla u lijepom vrtlarstvu i arhitekturi.

Vrtu umjetnost te epohe moguće je, kako je već rečeno, prepoznati u očuvanim ostacima, no i kroz putopise, kronike i literarne zapise. Prema riječima jednoga arapskog pjesnika koji je u drugoj polovici 12. st. posjetio Palermo, kraljevske su se palače i vrtovi "prostirali oko grada kao biserna ogrlica na vratu mlade djevojke", a cijelo je obalno područje do Montreala i Baide bilo uređeno kao veličanstveni kraljevski rezervat za odmor, razonodu i lov. Iz 1526. g. očuvan je podroban opis palača i tada već dobrobrano zapuštenih i zaraslih vrtova Leandra Albertija.⁹

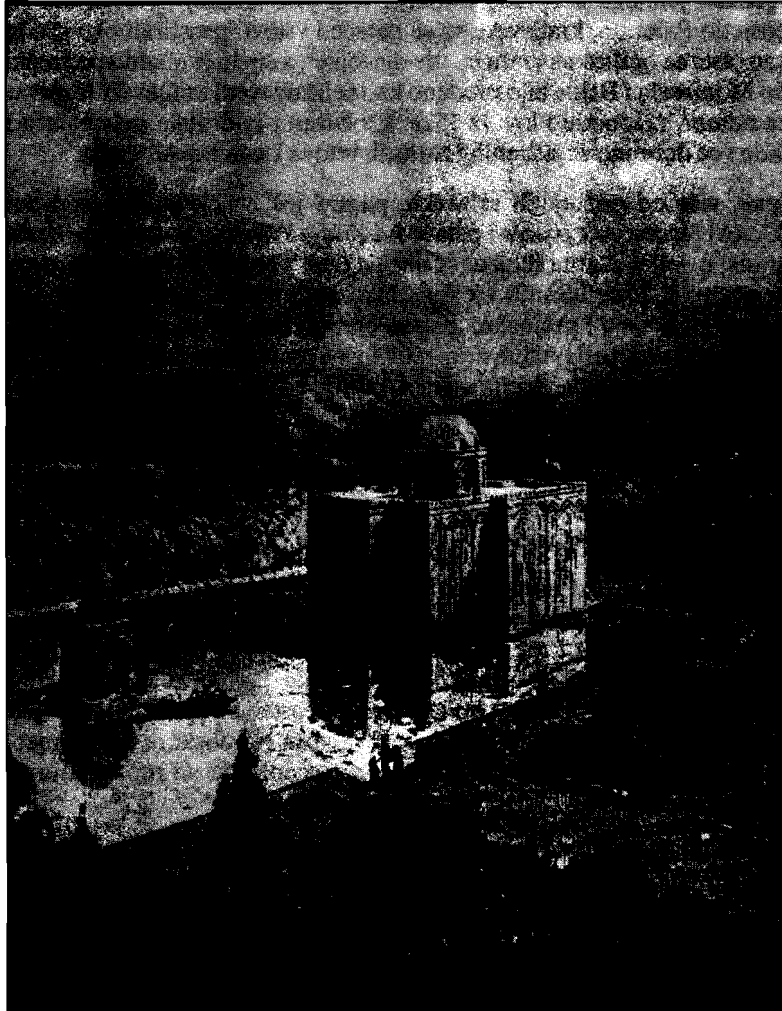
Ipak, više od požutjelih arhivskih papira još uvijek govore očuvani dijelovi *Normanske palače* i palače *La Zisa* u Palermu te *La Cube* izvan grada, u dolini Zlatna školjka - *Conca d'Oro*. Ti su objekti samo dijelovi negdašnjih kompleksnih cjelina. Iako su tijekom stoljeća doživjeli mnoga oštećenja i preinake, ipak su očuvali izvorne tragove klasičnog strukturalizma, orijentalne dekorativnosti i normanske robustnosti. Pod njihovim sjenovitim trijemovima i kortilima, ukrašenim mramorom, mozaicima i arabeskama, sa srpolikim lukovima i stalaktitskim svodovima, s brojnim fontanama i vodenim bazenima, skupinama bujnog zelenila i cvjetnim ornamentima moguće je i danas izmaštati svu čaroliju raskošne islamsko-normanske kulture unutar koje je vrtu umjetnost dosegla jedan od svojih blistavih vrhunaca.

Iako je sjaj islamsko-normanske umjetnosti postupno blijedio, ona je za vrijeme Fridrika II, moćnog kralja "obiju Sicilija", i njegovih nasljednika tijekom cijeloga 13. stoljeća još bila djelotvorna. Iz te postnormanske faze poznati su vrtovi palače *Rufolo* pokraj Ravela u Campagni, a kraljevski vrtovi uz *Castel Nuovo* u Napulju ostali su očuvani samo kao poetska slika u Boccacciovoj *Visione Amoroza*. No doskora je ta umjetnost, napose umjetnost vrtova, ostala samo epizoda na rubu kulturne povijesti Europe, gotovo potpuno zaboravljena.¹⁰

Međutim, ne treba smetnuti s uma da je Apeninski poluotok od pamtivijeka bio i ostao most Europe, u srednjem vijeku mnogo otvoreniji i prohodniji od Pirenejskoga ili Balkanskoga, te da su ideje što su prethodile renesansi upravo kroz to područje prokrčile svoj pobjedonosni put prema sjeveru. Na tome mostobranu što se duboko usjekao u Sredozemno more umjetnost saracensko-normanske epohe ostala je djelotvornom i onda kada joj se u sjećanju zameo trag. Kada je sazrijelo vrijeme, Medici su poslali svoje arhitekta i graditelje vrtova u Siciliju da upoznaju njezino iskustvo i prenesu u renesansnu Firencu.

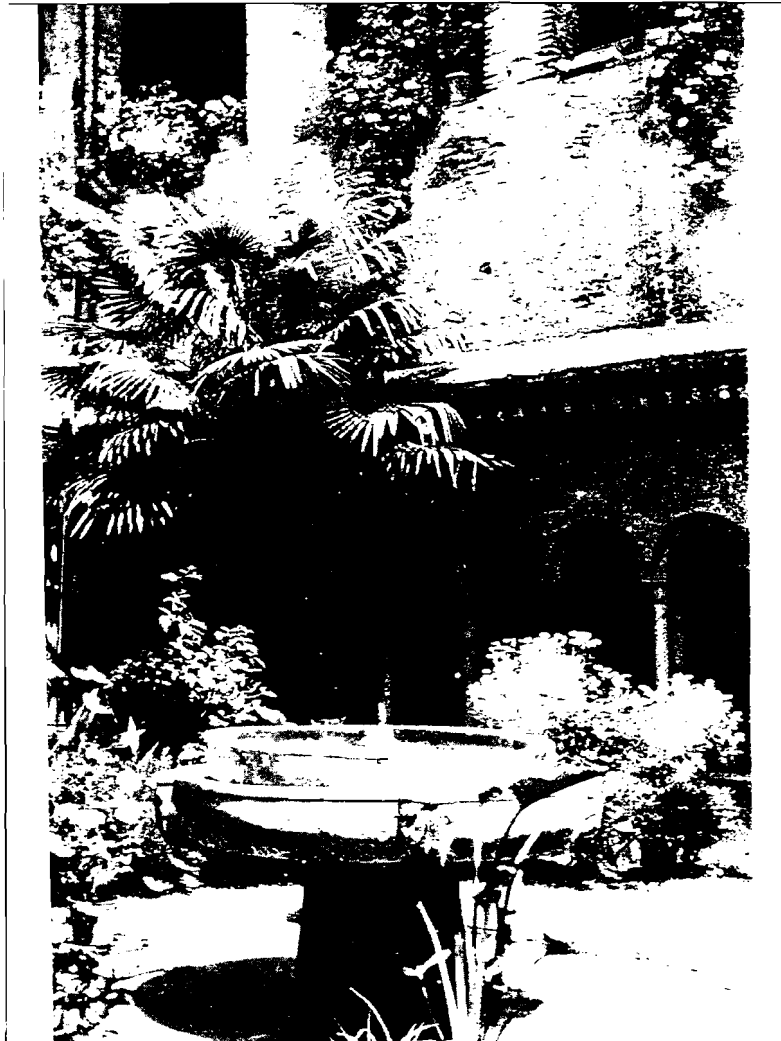
Slika 13.

LA CUBA - idealna rekonstrukcija perivoja prema ostacima očuvanim u dolini Conca d'Oro pokraj Palermo. Slikarska ilustracija R. Lentinija (?) prikazuje veliki četverokutni bazen na križanju glavnih parkovnih osi, dominantan objekt LA CUBU i nekoliko manjih paviljona izrazite orijentalne likovne provenijencije, sve u raskošnome i brižljivo njegovanom zelenilu što se pružalo cijelom dolinom Zlatne školjke. Najveći dio tog prostora bio je tijekom 12. i 13. st. privatni posjed normanskih kraljeva i njihovih nasljednika

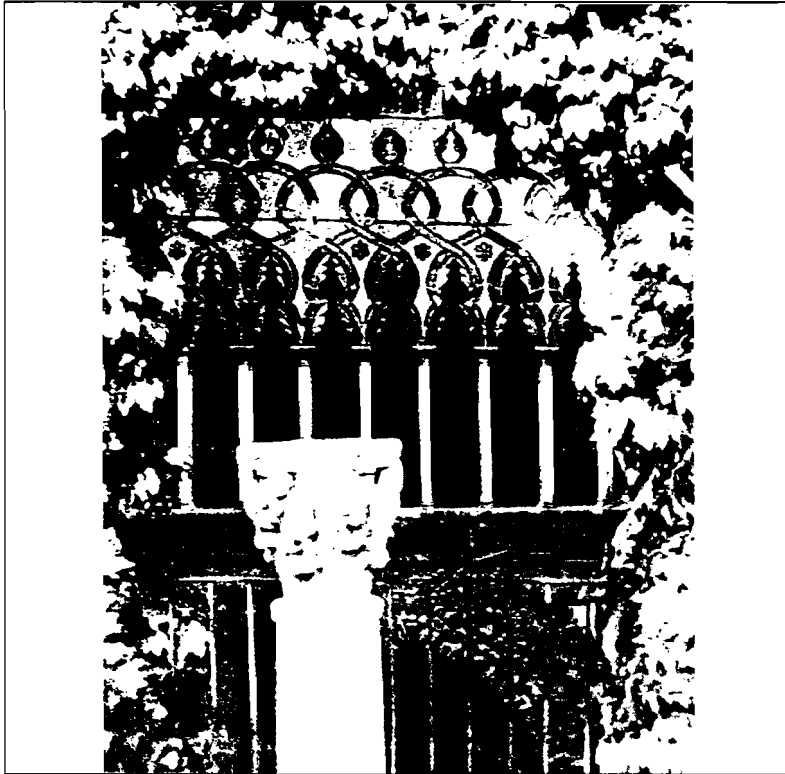

Slika 14.

VILA RUFULO - orijentalno-normanski ugođaj na vrtnoj terasi blagovaonice *al Fresco*. Vila Rufolo u Ravellu (građena u 11-12. st.) bila je od srednjeg vijeka rezidencija mnogih kraljeva i papa. S njezine terase i iz vrtova otvara se veličanstvena panorama na Amalfi i uvalu Maiori u njezinu podnožju, te na cijeli zaljev Salerno sve do horizonta.

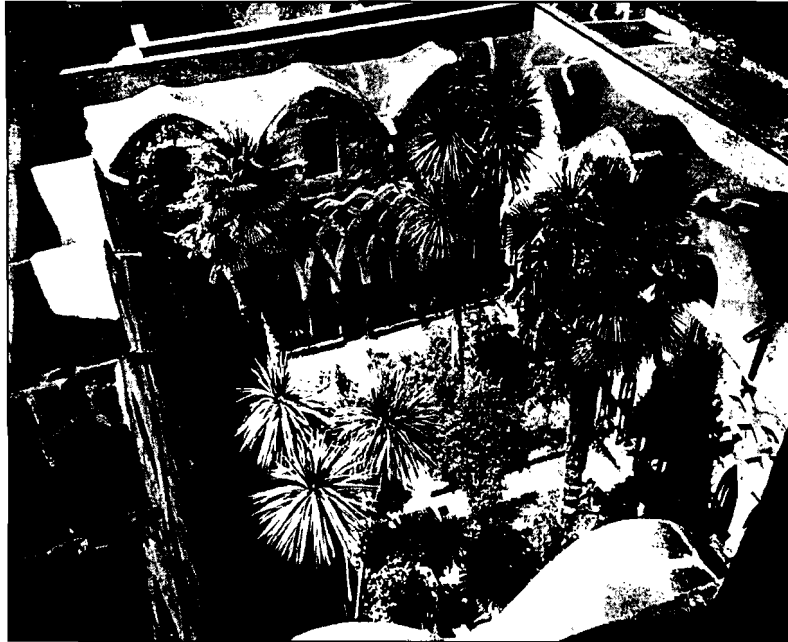

Slika 15.
VILA RUFOLO - detalj portikata u dvorištu vile sa slikovitim prepletom saracensko-normanskih motiva

Slika 16.

AMALFI - pogled na *Rajski klaustar* katedrale sv. Andrije uokviren osebnim saracensko-normansko-gotičkim trijemom

Bilješke

¹Prve vijesti o orijentalnim "rajskim" vrtovima stigle su u Europu iz Perzije, a donijelu su ih križari i putnici hodočasnici. Saracensko-normanski vrtovi na Siciliji i jugu Italije i danas se još otkrivaju, pa o njima u većem dijelu stručne literature još uvijek nema ni spomena.

²Arap i njihov vojskovođa Tarik obilježili su svoj prijelaz iz Afrike u Europu preko morskog tjesnaca nazvavši ga Tarikova vrata - *Gebel el Tarik* - Gibraltar.

³Mauri je opći španjolski naziv za muslimane koji su dolazili na Pirenejski poluotok iz sjeverozapadne Afrike, pretežito iz Mauretanijske. U južnoj Italiji i na našim jadranskim područjima i danas je očuvan naziv saraceni (arap. istočnjak), a obuhvaća sve muslimane (osim Turke) što su dolazili iz sjeverne Afrike i Bliskog istoka.

⁴Cordoba je sa 28 predgrađa imala navodno oko 800 tisuća stanovnika. Ako je taj podatak iz 11. st. samo približno točan, Cordoba je, uz Carigrad, bila neusporedivo najveći grad na tlu srednjovjekovne Europe. Prema onodobnim opisima, grad je imao 3000 mošeja, više od 300 javnih kupališta i sveučilište što su ga kao prvo visoko učilište osnovali kalifi u 9. st., dakle prije osnutka sveučilišta u kršćanskoj Europi (u Salernu, Bologni, Parizu i dr.).

⁵Mudejar je hibridni stil u kojemu se nakon rekonkviste miješaju elementi maurske umjetnosti s gotikom i renesansom (čak i s barokom). Na području vrtne umjetnosti tom stilu pripadaju vrtovi Alcazara u Sevilli, vrt samostana u Taragoni i dr.

Mozarapska umjetnost - umjetnost na sjeveru Španjolske (Toledo) što se, unatoč svim neprijateljstvima razvijala pod utjecajem Maura tijekom srednjeg vijeka.

⁶Preuzet iz perzijske kulturne tradicije vrt je, u islamskoj filozofiji i religiji, svojevrsna perfekcija svemira, idealizirani raj, obećanje i nagrada za častan život na kraju vremena. No islam je svojim ratobornim sljedbenicima vrlo pragmatično obećavao sasvim konkretne čulne užitke koji su nezamislivi u kršćanskom raju. (Uostalom, u našem raju tako reći nije bilo ni cvijeća, osim ljiljana kao simbola djevičanske čistoće!)

⁷Cinici ističu da je Alhambra izbjegla veća razaranja i ostala koliko-toliko očuvana zahvaljujući činjenici da je od sredine 16. pa sve do 19. st. bila državni zatvor. Kojeg li paradoksa i sreća!

⁸Još su i danas neki stručnjaci suzdržani kad je riječ o autentičnosti vrtova Alhambre i Generalife. Hortikulturni aranžman dvorišta lavova, primjerice, u posljednje je vrijeme nekoliko puta mijenjan, da bi njegov današnji izgled - kakav je prikazan na fotografiji - bio prihvaćen kao "neutralan".

Slična se suzdržanost iskazuje i glede arhitekture, koja je toliko krhka (pretežiti materijal je cedar, uz sadrene aplikacije) da je nužno doživjela nekoliko temeljitih obnova s više ili manje vjernih replikama.

⁹Osim Leandra Albertija, vrtovi Sicilije inspirirali su i Pietra Crescenzija. O njegovom traktatu *Liber Ruralium Commodorum* V. članak *Vrtovi srednjega vijeka*, Prostor 1-2, 1994 str. 99.

¹⁰Iako islamska umjetnost na jugu Italije nije ostavila nijedno ostvarenje koje bi se moglo usporediti s Alhambrom, ipak je, po svemu sudeći, utjecala na razvoj europskog vrta, i to svakako jače nego u Španjolskoj. Razlog tome treba tražiti u činjenici što je saracenski vrt posredstvom Normana uronio u europski srednji vijek bez političkih i vjerskih antagonizama koji su maursko-hispansku kulturu blokirali neprobojnim zidom.

Literatura

- Opća

1. Clark, K., *Landscape into Art*, London, 1961.
2. Clifford, D., *A History of Gardn Design*, London, 1962.
3. Cowell, F.R., *The Garden as a Fine Art*, London, 1978.
4. Enge, T.O., Schröer, C.F., *Gartenkunst in Europa*, Köln, 1990.
5. Gromort, G., *L'art des jardins I-II*, reprint, Pariz, 1953.
6. Jellicoe, G. i Sl, *The Landscape of Man*, London, 1957.
7. More, C.W., Turnbull, V.J., *The Poetics of Gardens*, Cambridge, 1988.
8. Moser, M., Teyssot, G., *The History of Garden Design*, London, 1991.
9. Sorensen, C.Th., *The Origin of Garden Art*, Kopenhagen, 1963.
10. Tacker, C., *The History of Gardens*, London, 1976.

- O islamu

11. Dickie, J., *The Islamic Garden in Spain*, 1976.
12. Forkl, H. i dr., *Die Gärten des Islams*, Berlin, 1994.
13. Haag, John D., *Western Islamic Architecture*, New York, 1952.
14. Lévi-Provincial, E., *L'Espagne Musulman*, Pariz, 1832.
15. Milić, B., *Razvoj grada kroz stoljeća*, tom II, pogl. *Svijet islama*, Zagreb, 1994.
16. Ogrin, D., *Vrtna umetnost sveta*, pogl. *Srećanje islama z europsko tradicijo*, Ljubljana, 1993.
17. Prieto-Moreno, F., *Los jardines de Granada*, 1956.
18. Villiers, Stuart C.M., *Spanish Gardens*, London, 1929.

Summary

THE ISLAMIC GARDEN IN EUROPE AS A PRELUDE

Bruno Milić

After the fall of the Roman Empire and the devastation of the complete classical cultural heritage, all classical Roman gardens were destroyed and disappeared. In the eighth and ninth centuries the Arabs invaded the Pyrenes and the south of Italy, developing a luxurious culture of gardens in those parts of medieval Europe, the first after Roman times. It was a synthesis of classical order and clarity with lush oriental extravagance. Important examples remain from that age that still live in full continuity. Although they belong to another cultural circle, the author considers that the presentation of the European garden should begin with the Islamic garden because it is a kind of prelude - a overture to everything that happened in the Renaissance.